ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ Ν. ΚΑΝΤΙΩΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΙΕΡΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ «Ο ΣΤΑΥΡΟΣ»
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ Ν. ΚΑΝΤΙΩΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΦΛΩΡΙΝΗΣ

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

«Δράξασθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῇ Κύριος καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας»
(Ψαλμ. 2,12)

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΣΠΙΘΑ»
(1964-1966)

ΕΚΔΟΣΙΣ Β΄

ΑΘΗΝΑΙ 1995

Αποσπάσματα τοῦ βιβλίου στὶς παρακάτω σελίδες

13.— ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

«Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω»
(Β' Θεσσαλ. 3, 10)

Μόνον κλασσικὴ παιδεία;

Ἡ Ἑλλάς, ἀγαπητοί μας ἀναγνῶσται, ὅταν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν ἀπὸ τοὺς καπνοὺς καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ φοβεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 καὶ ἤρχισε νὰ διοργανώνεται εἰς ἔννομον Πολιτείαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ λύσῃ, ἦτο καὶ τὸ ἐκπαιδευτικόν. Λόγῳ τοῦ μακροῦ ἀγῶνος αἱ ὀλίγαι σχολαί, αἱ ὁποῖαι ἐλειτούργουν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Ἐκκλησίας, εἶχον κλεισθῆ. Οἱ μαθηταὶ συμμετέσχον καὶ αὐτοὶ κατὰ τρόπον συγκινητικὸν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα. Ἤκουσαν τὴν προτροπήν Καὶ σύ, ὦ νεότης, θραῦσον τὸν κάλαμον καὶ γίνου στρατιῶτις. Καὶ πράγματι, νέοι, ἔφηβοι καὶ παιδιά, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον ἀκόμη μάθει τὸ ἀλφάβητον, ἄφησαν τὰ θρανία, ἔσπευσαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, καὶ συνέμιξαν τὸ αἷμά των μὲ τὸ αἷμα τῶν πρεσβυτέρων των, ἀδελφῶν καὶ πατέρων, καὶ ἐπότισαν τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ὁποίου ζῶμεν ἡμεῖς σήμερον καὶ ἀναπνέομεν. Ἀπόδειξις τῆς προσφορᾶς τῶν νέων εἰς τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα εἶνε ἡ θυσία τῶν Ἱερολοχιτῶν ἐν Δραγατσανίῳ.

Μετὰ τὴν νικηφόρον ἔκβασιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἡ νεότης, ἡ ὑπολειφθεῖσα ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου νεότης, ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ θρανία. Ἔπρεπε νὰ ἐκπαιδευθῆ. Ἀλλὰ πῶς; Ποίαν ἐκπαιδευτικὴν ὁδὸν ἔπρεπε νὰ βαδίσῃ τὸ Ἔθνος; Ν' ἀναστηθῆ τὸ ἀρχαῖον κλέος τῆς Ἑλλάδος, εἶπον οἱ ἅμα τῇ παύσει τοῦ πυρὸς καταφθάσαντες ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ λογάδες. Ν' ἀνοιχθοῦν καὶ πάλιν τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων προγόνων μας. Ὅμηρος, Ἡσίοδος, Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ξενοφῶν, Δημοσθένης, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης, Ἀριστοφάνης, Λουκιανὸς καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἰδοὺ οἱ ἄριστοι διδάσκαλοι καὶ πνευματικοὶ καθοδηγηταὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Δι' αὐτῶν, ἔλεγον, θὰ ἀναστηθῆ ἡ ἀρχαία δόξα τῆς Πατρίδος. Δι' αὐτῶν θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις. Αὐτὰ εἶπον καὶ ὑπεστήριξαν οἱ καταφθάσαντες ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ λογάδες, θαυμασταὶ τῆς διὰ τῶν κλασσικῶν γραμμάτων εὐρωπαϊκῆς ἀναγεννήσεως, τὴν ὁποίαν ἤθελον νὰ φέρουν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἡ γνώμη τῶν λογάδων ἐπεκράτησεν. Ἡ κλασσικὴ παιδεία, ἰδοὺ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἰδεῶδες, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἐκπαιδευθοῦν αἱ νεώτεραι γενεαὶ τῶν Ἑλλήνων.

Τί; θὰ εἴπῃ τις. Εἶσθε ἐναντίον τῆς κλασσικῆς παιδείας; Περιφρονεῖτε τοὺς προγονικοὺς θησαυρούς;

Ὄχι, κύριοι. Δὲν περιφρονοῦμεν τοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τὰ κείμενα, ἀριστουργήματα λόγου, μελετῶνται ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς ξένων Ἐθνῶν, οἱ ὁποῖοι, σημειωτέον, γνωρίζουν περισσότερα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Δὲν περιφρονοῦμεν τὴν κλασσικὴν παιδείαν. Θεωροῦμεν αὐτὴν ὡς ἕνα παράγοντα τῆς μορφώσεως τῆς νεότητος. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τοῦ νὰ λέγωμεν καὶ νὰ διακηρύττωμεν, ὅτι μόνον διὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας εἶνε δυνατὸν ν' ἀναγεννηθῆ καὶ νὰ σωθῆ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὑπάρχει, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐτονίσαμεν, τεραστία ἀπόστασις. Ἡ Ἑλλάς, διὰ νὰ σωθῆ, ἔχει ἀνάγκην πολὺ σπουδαιοτέρων πραγμάτων ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ Ὁμήρου, τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν ρητορείαν τοῦ Δημοσθένους. Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκην τοῦ ΕΝΟΣ. Τὸ δὲ ΕΝ εἶνε ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, εἶνε ὁ Χριστός, ὁ μοναδικὸς καὶ ἀπαράμιλλος Παιδαγωγὸς πάσης ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἰδίως δὲ τῆς ψυχῆς τοῦ νέου. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ θὰ γράψωμεν εἰς τὸ ἑπόμενον ἄρθρον, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ θὰ ἐπισφραγίσωμεν τὴν σειρὰν τῶν ἄρθρων ἐπὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος.

Ἡ θεωρία τῆς μορφώσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων διὰ μόνης τῆς κλασσικῆς παιδείας ἐπεκράτησε. Τὰ πρῶτα Γυμνάσια τοῦ νεοσυστάτου Ἑλληνικοῦ Κράτους ὑπῆρξαν κλασσικοῦ τύπου. Ἐκυριάρχουν εἰς αὐτὰ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς. Ἐδιδάσκετο ἀκόμη καὶ ἡ μυθολογία τῶν ἀρχαίων θεῶν. Τὰ ἄλλα μαθήματα, καὶ ἰδίως τὸ Θρησκευτικὸν μάθημα, ἀνεστέναζον δι' ἔλλειψιν ἐπαρκοῦς χώρου εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων. Ἀλλὰ τὴν ἔλλειψιν αὐτὴν ἀνεπλήρωναν αἱ σεβάσμιαι φυσιογνωμίαι σοφῶν καὶ ἐμπνευσμένων διδασκάλων τοῦ Γένους, ὡς τοῦ Βάμβα, τοῦ Γενναδίου καὶ τοῦ Ἀντωνιάδου, οἱ ὁποῖοι διηύθυναν τὰ πρῶτα Γυμνάσια τῆς Ἑλλάδος. Ἦσαν δὲ τὰ πρῶτα Γυμνάσια ἐλάχιστα. Ἓν εἰς τὴν Σῦρον, ἓν εἰς τὸ Ναύπλιον, ἓν εἰς τὰς Πάτρας, ἓν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἓν ἢ δύο εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ εἴτι ἕτερον.

Πληθώρα Γυμνασίων

Ἀλλ' ἀλλοίμονον! Τὰ ὀλίγα κλασσικὰ Γυμνάσια ἔγιναν πολλά. Ἐντὸς ἑνὸς αἰῶνος ἐλευθέρου ἐθνικοῦ βίου τὰ Γυμνάσια κλασσικοῦ τύπου ὑπερέβησαν τὰ διακόσια. Ὁ νομὸς π.χ. τῶν Κυκλάδων, ὁ ὁποῖος εἶχε τότε ἓν μόνον Γυμνάσιον, τὸ ὀνομαστὸν Γυμνάσιον τῆς Σύρου, ἔχει σήμερον περὶ τὰ 10. Ἡ Κρήτη, ἡ ὁποία ἄλλοτε εἶχεν ἓν ἢ δύο Γυμνάσια, ἔχει σήμερον ὑπὲρ τὰ 30. Καὶ μικρὰ χωρία, χάρις εἰς τὴν ὑποστήριξιν ἰσχυρῶν πολιτικῶν, ἀπέκτησαν Γυμνάσια.

Νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ γράμματα! Αὐτὸ ἦτο τὸ σύνθημα. Ἀλλὰ ποῖα, παρακαλῶ, γράμματα; Ὕστερον ἀπὸ ὀκταετῆ ἢ ἑξαετῆ φοίτησιν εἰς τὰ Γυμνάσια, τί ἀπεκόμιζον τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος; Νὰ διαβάζουν εὐχερῶς καὶ νὰ ἐννοοῦν ἓν ἀρχαῖον κείμενον, νὰ συντάσσουν μίαν ἔκθεσιν ἰδεῶν, νὰ γράφουν μίαν ἐπιστολὴν ἢ μίαν αἴτησιν, ἢ νὰ ὁμιλοῦν ἐπὶ τέλους ὀρθῶς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἀποφοίτων δὲν εἶνε εἰς θέσιν. Νὰ ἐμορφώνοντο τοὐλάχιστον ἠθικῶς, καὶ νὰ ἐξήρχοντο ἄνθρωποι ἐκ τῶν σχολείων! Ἀλλὰ περὶ ἠθικῆς μορφώσεως τῆς νεότητος μικρὸς ὁ λόγος.

Τὰ παιδιὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν γονέων των ἐνεγράφοντο εἰς τὰ Γυμνάσια ὄχι πρὸς ἠθικὴν διάπλασιν, ἀλλὰ διὰ ν' ἀποκτήσουν ἕνα «χαρτὶ» καὶ νὰ «ζήσουν». Τὸ χαρτὶ=εἰσιτήριον εἰς τὸν δημόσιον προϋπολογισμόν.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ δημόσιος προϋπολογισμὸς τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἀδύνατον νὰ περιλάβῃ ὅλους τοὺς ἀποφοίτους τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν ἀνωτάτων θεωρητικῶν Σχολῶν, ἐδημιουργήθη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ὁλόκληρος στρατιὰ ἀδιορίστων νέων, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῆς μονομεροῦς «κλασσικῆς» μορφώσεώς των, εἶνε ἀνίκανοι, ἀλλὰ καὶ ἀπρόθυμοι νὰ ἐξασκήσουν πρακτικὸν ἐπάγγελμα.

Γράφομεν, ὅτι οἱ ἐκ τῶν κλασσικῶν σχολείων προερχόμενοι νέοι εἶνε ἀπρόθυμοι διὰ ν' ἀσκήσουν πρακτικὸν ἐπάγγελμα. Διότι εἰς τὸ βάθος τῆς διανοίας των, ὡς αὕτη ἐμορφώθη εἰς τὰ σχολεῖα, ἔχει ριζωθῆ ἡ ἰδέα, ὅτι αἱ χειρωνακτικαὶ ἐργασίαι δὲν περιποιοῦν τιμὴν εἰς ἕνα «μορφωμένον» νέον. Τὸ χαρτί, τὸ ὁποῖον κρατεῖ εἰς τὰς χεῖράς του, τοῦ ἔχει δημιουργήσει τοιοῦτον ἐγωισμόν, ὥστε ἐκ τῆς ὑψηλῆς φανταστικῆς του θέσεως νὰ βλέπῃ ὡς ὄντα κατώτερα τοὺς ἐργαζομένους χειρωνακτικῶς. Πίνει ὁ κύριος αὐτὸς τὸ γάλα του, καὶ θέλει νὰ τὸ πίνῃ καθημερινῶς. Ἀλλὰ νὰ βοσκήσῃ πρόβατα καὶ ἀγελάδας δὲν καταδέχεται. Τρώγει ὁ κύριος αὐτὸς τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων τὸ νοστιμώτατον χοιρίδιον, ἀλλὰ μὴ τοῦ εἰπῆτε νὰ φροντίσῃ τὸν χοῖρον οὔτε μίαν ἡμέραν. Τρώγει τὰ λαχανικά, ἀλλὰ τὸν κῆπον δὲν θέλει νὰ καλλιεργήσῃ. Τρώγει τὸν λευκὸν ἄρτον, ἀλλὰ τὸ ἄροτρον καὶ τὸ δρέπανον δὲν τὰ ἐγγίζει. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους αἱ ἐργασίαι εἶνε διὰ τὸν ἀγράμματον πατέρα, διὰ τὴν μητέρα, διὰ τὴν ἀδελφήν, διὰ τὴν γιαγιάν, διὰ τὸν παπποῦν, καὶ δι' ὅσους ἐν γένει δὲν ἔμαθον γράμματα, οἱ ὁποῖοι πρέπει, κατ' αὐτὸν τὸν κύριον, νὰ κοπιάζουν, νὰ τοὺς ψήνῃ ὁ ἥλιος, νὰ τοὺς περονιάζῃ τὸ ψῦχος, νὰ ὑφίστανται ὅλας τὰς ταλαιπωρίας τῆς ἀγροτικῆς καὶ χειρωνακτικῆς ἐν γένει ζωῆς, διὰ νὰ τοῦ ἑτοιμάζουν πλούσιον τὸ τραπέζι καὶ

νὰ κάθεται καὶ νὰ τρώγῃ ὁ ἀφέντης! Βλέπετε, αὐτὸς ἔμαθε γράμματα καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λερώνῃ τὰ χέρια του μὲ κατωτέρου εἴδους ἐργασίας.

Αὐτὴν τὴν νοσηρὰν νοοτροπίαν τῆς σπουδαζούσης νεότητος θέλων νὰ κτυπήσῃ ἀρχηγὸς ὁλοκληρωτικοῦ Κράτους εἶχε διατάξει, οἱ σπουδασταὶ τῶν θεωρητικῶν Σχολῶν κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας τῶν διακοπῶν καὶ ἐπὶ ἓν χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ διπλώματος νὰ ἐργάζωνται ὑποχρεωτικῶς εἰς τὰ κολχόζ, διὰ νὰ ἐπέρχεται οὕτω συναδέλφωσις τῶν μορφωμένων μὲ τοὺς χειρωνακτικῶς ἐργαζομένους. Καὶ πρόκειται, παρακαλῶ, περὶ ἀθέου ἀρχηγοῦ, ὁ ὁποῖος ὅμως ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐργασίας εἶνε ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἐνῷ ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία καυχᾶται ὅτι εἶνε χώρα χριστιανική, ὁ λαὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὴν προκατάληψιν τῶν εἰδωλολατρῶν προγόνων μας, οἱ ὁποῖοι ἔκαμνον διάκρισιν μεταξὺ ὑψηλῶν θεωρητικῶν ἐνασχολήσεων (!) καὶ χειρωνακτικῶν ἐργασιῶν. Αἱ θεωρητικαὶ ἐνασχολήσεις ἦσαν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, ἐνῷ αἱ χειρωνακτικαὶ ἐργασίαι, θεωρούμεναι ὡς βάναυσοι, ἦσαν μόνον τῶν δούλων.... Οἱ δοῦλοι ἔσκαπτον τοὺς ἀγρούς, ἔβοσκον τὰ ποίμνια, εἰργάζοντο εἰς τὰ μεταλλεῖα, μετέφερον ὡς ὑποζύγια τὰ βάρη, τοὺς ὀγκολίθους ἐκείνους, μὲ τοὺς ὁποίους καὶ ἔκτιζον τὰ μέγαρα τῶν εὐγενῶν καὶ τὰ διάφορα μνημεῖα τοῦ «πολιτισμοῦ». Οἱ δὲ εὐγενεῖς, οἱ ἐλεύθεροι πολῖται, οἱ ἀναπνέοντες τὸν δημοκρατικὸν ἀέρα τῆς πόλεως, ἠσχολοῦντο μὲ φιλοσοφίαν καὶ πολιτικήν. Καὶ ἀργόσχολοι ὄντες ἔζων τὴν πλέον πολυτελῆ καὶ διεφθαρμένην ζωὴν ἀπολαμβάνοντες τοὺς κόπους τῶν ταλαιπώρων δούλων, τοὺς ὁποίους οὐδὲ κἂν ὡς ἀνθρώπους ἐθεώρουν. Αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐκήρυττεν, ὅτι ἡ φύσις δημιουργεῖ δύο εἰδῶν ἀνθρώπους, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους!

Ὑποτίμησις ἐργασίας

Ἡ προκατάληψις τῶν ἀρχαίων προγόνων μας ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐργασίας, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ σήμερον εἰς τὴν Χώραν μας. Προκατάληψις δεσπόζουσα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος. Ἐγέμισεν ἡ χώρα μας ἀπὸ κλασσικὰ Γυμνάσια καὶ θεωρητικὰς Σχολάς. Καὶ ἔλα τώρα σὺ νὰ εἴπῃς εἰς τὰς στρατιὰς τῶν ἀνέργων ἀποφοίτων Γυμνασίων καὶ ἄλλων Σχολῶν, τοὺς ὁποίους δὲν δύναται ν' ἀπορροφήσῃ ὁ δημόσιος ὀργανισμός, ἔλα νὰ εἴπῃς, ὅτι καλὸν εἶνε καὶ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν οἰκογένειαν καὶ διὰ τὴν πατρίδα νὰ στραφοῦν πρὸς ἐπαγγέλματα πρακτικά, τῶν ὁποίων ὑπάρχει μεγάλη ἀνάγκη. Ποῖος θὰ σὲ ἀκούσῃ; Ὄχι μόνον δὲν θὰ σὲ ἀκούσῃ, ἀλλὰ καὶ θὰ σὲ ἀντιπαθήσῃ καὶ θὰ σὲ ὑβρίσῃ. Θεωρεῖ τὸν ἑαυτόν του φοβερὰ ἀδικημένον καὶ θῦμα τῆς κοινωνίας. Καὶ εἶνε ὄντως θῦμα τῆς κοινωνίας. Διότι ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία εἶχε καλῶς διοργανώσει τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν θὰ ἐδημιουργεῖτο τοιαύτη κατάστασις. Δὲν θὰ ὑπῆρχον νέοι ἄνεργοι.

Γράμματα! Γράμματα! Αὐτὴ ἡ φωνὴ ὑπενθυμίζει τὴν φωνὴν τοῦ Πτωχοπροδρόμου, ὁ ὁποῖος ἐξεπαιδεύθη μὲν εἰς τὴν κλασσικὴν παιδείαν, ἀλλὰ μὴ γνωρίζων καμμίαν τέχνην ἔπεσεν εἰς δυστυχίαν καὶ κατηρᾶτο τὴν ἡμέραν ποὺ ἐνεγράφη εἰς τὸ σχολεῖον. Ὀρθῶς κρίνων τὴν ἀθλιότητα τοῦ παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος ὁ κ. Εὐστάθιος Σταθόπουλος, διευθυντὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Θεσσαλονίκης, γράφει εἰς πύρινον ἄρθρον εἰς τὸ περιοδικὸν αὐτοῦ «Ἐγερτήριον» (μηνὸς Νοεμβρίου 1966) τὰ ἑξῆς: «Γράμματα! Γράμματα! Ἂν ὅλοι καὶ ὅλαι θέλουμε τὰ γράμματα ὡς ἐπάγγελμα μόνον, διὰ νὰ καθήμεθα καὶ νὰ καλοπερνᾶμε, τότε ποῖοι καὶ ποῖαι θὰ ἐργασθοῦν διὰ νὰ μᾶς μισθοδοτοῦν καὶ νὰ μᾶς τρέφουν; Μήπως περάσαμε τοὺς ἄλλους καὶ τὰς ἄλλας διὰ μωρούς, διὰ δούλους καὶ ὑποζύγια; Ἢ μήπως θὰ κατέλθουν ἀπὸ τοὺς Οὐρανοὺς οἱ ἄγγελοι καὶ αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις διὰ νὰ δουλεύουν δι' ἡμᾶς;».

Ὑπερετιμήθησαν ἐν Ἑλλάδι τὰ γράμματα. Καὶ ὁποῖα γράμματα! Κολλυβογράμματα! Ὑπετιμήθησαν δὲ ἡ γεωργία, αἱ τέχναι καὶ ἐν γένει τὰ πρακτικά, τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα. Καὶ ἡ Ἑλλὰς πληρώνει ἤδη ἀκριβὰ τὰς συνεπείας τῆς ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως περὶ ἐργασίας. Ἀνάγκη ἐπείγουσα ν' ἀναθεωρηθῇ τὸ ὅλον πρόγραμμα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς νέας γενεᾶς. Ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τοὺς δῆθεν μορφωμένους νέους, ἀργοσχόλους, καφενοβίους, ἐρωτύλους, θεσιθήρας, προικοθήρας, οἱ ὁποῖοι δι' ὅλων τῶν ἀνεντίμων μέσων ζητοῦν νὰ ἐξασφαλίσουν ἕνα εὔκολον τρόπον ζωῆς καὶ νὰ ζήσουν τὴν «ντόλτσε βίτα» εἰς βάρος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ ἐκκαθαρισθῇ ἀπὸ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν νέων. Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκην νέων οἱ ὁποῖοι, σὺν τῇ γραμματικῇ καὶ ἠθικῇ μορφώσει, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ γνωρίζουν μίαν τέχνην.

Ὁ Χριστὸς ὁ πρῶτος ἐργάτης

Ἀλλὰ διὰ νὰ στραφῇ ἡ Ἑλληνικὴ νεότης πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα, πρέπει πρωτίστως νὰ ἐκριζωθῇ ἐκ τῆς διανοίας τῶν Ἑλλήνων ἡ προκατάληψις κατὰ τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας. Πρέπει καὶ πάλιν νὰ ἐξυψωθῇ εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων ἡ ἐργασία τὴν ὁποίαν κάμνουν οἱ γεωργοί, οἱ ποιμένες, οἱ ξυλουργοί, οἱ σιδηρουργοί, οἱ κτίσται, οἱ ἁλιεῖς, οἱ ναυτικοί, καὶ ἐν γένει ὅλοι οἱ τὰς πρώτας ὕλας τῆς φύσεως ἐπεξεργαζόμενοι. Ἀνάγκη νὰ γίνῃ εὐρεῖα διαφώτισις, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ νηπιαγωγείου. Ἀνάγκη οἱ ἄμβωνες τῶν ναῶν νὰ κηρύξουν ἐκ νέου μὲ ζωηρότητα ἐκφράσεως τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν περὶ ἐργασίας, τὴν ὁποίαν δυστυχῶς ἔχει λησμονήσει ὁ λαός μας. Διότι εἶνε πανθομολογούμενον τῆς ἱστορίας δίδαγμα, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξύψωσε καὶ ἐξηγίασε τὴν ἐργασίαν τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων.

Αὐτὸς ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἁγιωτάτης μας Θρησκείας,

ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐγεννήθη πτωχὸς ἐντὸς ἑνὸς περιβάλλοντος ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐδούλευον μὲ τὰ χέρια των καὶ ἔτρωγον μὲ τὸν ἱδρῶτα τοῦ προσώπου των τὸ ἄρτον. Δὲν ἐφοίτησεν εἰς Σχολάς, ὅπου ἐφοίτων τὰ τέκνα τῶν πλουσίων. Τρία βιβλία ἦσαν ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ ἀνοικτά. Ἡ Γραφή, ἡ φύσις καὶ ἡ ζωή. Ἡ καθαρὰ καρδία Του ἦτο τὸ θεῖον κάτοπτρον. Ἐπεκοινώνει μὲ τὸν Πατέρα. Ἐνεπνέετο ἄνωθεν. Καὶ «προέκοπτε σοφίᾳ» (Λουκ. 2, 52). Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Χριστὸς δὲν ἐφοίτησεν εἰς Σχολὰς ἀνθρώπων, ἐφοίτησεν ὅμως ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν εἰς ἄλλου εἴδους σχολεῖον. Εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ τέκτονος Ἰωσήφ, τοῦ μνήστορος τῆς Παρθένου. Ἐκεῖ, εἰς τὸ ἐργαστήριον, ὁ Ἰησοῦς διῆλθε τὴν ἐφηβικὴν καὶ νεανικήν Του ζωήν. Ἐβοήθει τὸν Ἰωσὴφ εἰς τὰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας. Ἔμαθε νὰ κατασκευάζῃ ἄροτρα καὶ ζυγούς. Δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὸν Ἰησοῦν νὰ κρατῇ τὸ ζεμπίλι ποὺ περιεῖχε τὰ ξυλουργικὰ ἐργαλεῖα, νὰ συνοδεύῃ τὸν Ἰωσήφ, νὰ πηγαίνουν εἰς τὰς οἰκίας τῶν κατοίκων τῆς Ναζαρέτ, καὶ νὰ τοποθετοῦν θύρας καὶ παράθυρα. Καὶ νὰ λαμβάνουν τὴν πενιχρὰν των ἀμοιβήν. Ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐργάτης τῆς Χριστιανωσύνης. Ὡς λέγει νεώτερος συγγραφεὺς τοῦ βίου τοῦ Χριστοῦ, κάποιος εὐλαβὴς ἐπίσκοπος παρεκάλει τὸν Θεὸν νὰ τοῦ φανερώσῃ, τί ἔκαμνεν ὁ Ἰησοῦς προτοῦ ἐξέλθῃ εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ὁ Θεὸς ἤκουσε τὴν προσευχήν, καὶ ὁ ἐπίσκοπος εἶδεν ἀποκαλυπτικὸν ὄνειρον. Τοῦ ἐφάνη ὅτι ἔβλεπεν ἕνα ξυλουργὸν νὰ ἐργάζεται, πλησίον του δὲ ἓν μικρὸν παιδίον νὰ τὸν βοηθῇ. Καὶ εἰς μίαν στιγμὴν μία παρθένος, ἐνδεδυμένη πράσινα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐργαστήριον καὶ ἐκάλεσε τὸν ξυλουργὸν καὶ τὸν μικρὸν νὰ καθήσουν εἰς γεῦμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἑτοιμάσει. Ὅλην τὴν σκηνὴν ὁ ἐπίσκοπος ἔβλεπεν ἐν τῷ ὀνείρῳ κρυμμένος ὄπισθεν τῆς θύρας. Τότε τὸ μικρὸν παιδίον ἤνοιξε τὸ στόμα Του καὶ εἶπε· Διατί αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος στέκεται ἐκεῖ; Δὲν θὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸς νὰ φάγῃ μαζί μας; Ὁ ἐπίσκοπος εἰς τὸ

σημεῖον αὐτὸ ἐτρόμαξε καὶ ἐξύπνησεν.

Ἐργάτης ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, ὅταν ἐξῆλθεν εἰς τὸν δημόσιον βίον ἐτίμησε τὴν τάξιν τῶν ἐργατικῶν καὶ τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων. Ἁλιεῖς ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι μαθηταί Του. Καὶ λαὸς ποὺ εἰργάζετο εἰς χειρωνακτικὰς ἐργασίας καὶ ἔζη τὴν ζωὴν τῆς ἐντίμου πενίας, αὐτὸς ὁ λαός, ποὺ περιφρονητικῶς ὠνόμαζον οἱ ἐχθροί Του ὄχλον, ἤκουε μὲ ἰδιαιτέραν συγκίνησιν τὸν Ῥαββί, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκεν ὄχι ὅπως οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι, ἀλλὰ μὲ γλῶσσαν ἁπλῆν, μὲ εἰκόνας καὶ παραδείγματα ἐκ τῆς ζωῆς τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων.

Καὶ ὄχι μόνον ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐδίδαξε τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας. Τὸ ἐπάγγελμά του σκηνοποιός, τέχνη τὴν ὁποίαν ἔμαθεν ἐν Ταρσῷ ὅταν ἦτο νέος. Τὴν τέχνην τοῦ σκηνοποιοῦ ἐξηκολούθησε καὶ ὅταν ἔγινεν ὁ κορυφαῖος ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν. Διὸ καὶ ἔλεγεν· «Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα· αὐτοὶ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται» (Πράξ. 20, 33-34). Πρὸς δὲ τοὺς χριστιανους τῆς Θεσσαλονίκης, πόλεως μεγάλης, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔρρεπον πρὸς τὴν ὀκνηρίαν, ἐβροντοφώνησε τὸ αἰωνίου κύρους ἐργατικὸν ἀξίωμα, ἀξίωμα τὸ ὁποῖον, ὡς πληροφορούμεθα, εἶνε γραμμένον εἰς τὴν προμετωπίδα τοῦ Κρεμλίνου : «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (Β' Θεσ. 3, 10).

Τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων στοιχοῦντες οἱ μεγάλοι Πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ὡμίλησαν καὶ ἔγραψαν περὶ ἐργασίας μὲ τόνον, τονίζοντες τὸ καθῆκον τοῦτο ὡς βασικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ ἐργασία, εἶπον, εἶνε μίμησις Θεοῦ κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι» (Ἰωάν. 5 17). Ὁ Μ. Βασίλειος λέγει, ὅτι καὶ τὰ εὐτελέστερα τῶν ἔργων ἔχουν τὴν ἀξίαν των ὅταν γίνωνται πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον καὶ δόξαν τοῦ Θεοῦ. Πᾶν ὅ,τι

διὰ τὸν Θεὸν γίνεται, διακηρύττει ὁ ἱερὸς πατήρ, δὲν εἶνε μικρόν, ἀλλὰ μέγα καὶ πνευματικόν, καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιον, καὶ τοὺς ἐκεῖθεν ἕλκον μισθούς. Ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶσσαν Ἰωάννης πολλάκις εἰς τὰς ὁμιλίας του, ἐνῷ καυτηριάζει τὴν ζωὴν τῶν ἀργοσχόλων καὶ ὀκνηρῶν τῆς ἀριστοκρατίας, ἐγκωμιάζει τὴν ζωὴν τῶν ἐργατικῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. «Μὴ καταφρονῶμεν, λέγει, τῶν ἀπὸ χειρῶν τρεφομένων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζωμεν διὰ τοῦτο» (Ἰδὲ βιβλίον ἀρχιμ. Ἠλία Μαστρογιαννοπούλου «Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος», ἔκδοσις «Ζωῆς», Ἀθῆναι 1966, σελ. 346-354). Τὰ μοναστήρια, τὰ ὁποῖα ἵδρυσαν μεγάλοι τῆς Ἐκκλησίας Πατέρες, ὑπῆρξαν ὄχι μόνον τόποι αὐτοσυγκεντρώσεως καὶ προσευχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐργαστήρια. Τὰ παλαιὰ καὶ ἔνδοξα ἐκεῖνα μοναστήρια ὑπῆρξαν κυψέλαι ἐργατικότητος. Τὰ μοναστήρια κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς βαρβαρότητος ἐδίδαξαν τὴν ἐργασίαν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως. Μοναχικὰ τάγματα ἐξεχέρσωσαν ἀγρίους τόπους, ἐδίδαξαν δὲ τὴν γεωπονικὴν καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐδίδαξαν τοὺς λαούς, ὅτι ἡ ἐργασία δὲν εἶνε κατάρα, ἀλλ' εὐλογία.

Ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκην τεχνικῶν σχολῶν

Ὁ ἔξοχος παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος κ. Κωνσταντῖνος Γεωργούλης εἰς ἄρθρον του εἰς τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν τοῦ Ἡλίου ὁμολογεῖ τὴν θλιβερὰν ἀλήθειαν ὅτι ἡ τεχνικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Ἑλλάδι εὑρίσκεται εἰς χαμηλοτάτην στάθμην (Τόμ. Ζ' σελ. 1565). Τὸ παιδὶ ποὺ θέλει νὰ μάθῃ μίαν τέχνην, πρέπει νὰ εὕρῃ ἕνα «μάστορα» διὰ νὰ ἐκπαιδευθῇ. Τὸ τί ὑποφέρουν τὰ ταλαίπωρα παιδιὰ εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ἐργαστήρια, δὲν περιγράφεται. Πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τὰ παιδιὰ γίνονται ἀντικείμενα ἐκμεταλλεύσεως. Θὰ ἠδύναντο ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ τέχνην, ἀλλὰ τὰ ἀφεντικά των, διὰ νὰ τὰ κρατήσουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον πλη-

σίον των καὶ νὰ τὰ ἐκμεταλλεύωνται, δὲν τοὺς διδάσκουν τὰ λεγόμενα μυστικὰ τῆς τέχνης. Δι' αὐτὰ πρέπει νὰ πληρωθοῦν ἰδιαιτέρως ! Περὶ δὲ ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας τῶν μαθητευομένων τί νὰ εἴπῃ τις ; Ὑποσιτίζονται καὶ γίνονται ἐρείπια, καθ' ὃν χρόνον οἱ σπουδασταὶ τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, οἱ ὑποψήφιοι ἀργόσχολοι ἐν πολλοῖς καὶ προικοθῆραι, σιτίζονται δωρεὰν εἰς τὸ Πρυτανεῖον, εἰς τὰς Φοιτητικὰς Λέσχας, καὶ τρώγουν ὡς ὄρνεα τὰ κρέατα, καταλύοντες ὅλας τὰς νηστείας, καὶ πάλιν γογγύζοντες καὶ βλασφημοῦντες... Ὡραία κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ δημοκρατία ἐν Ἑλλάδι !

Τὸ ἄθλιον αὐτὸ καθεστὼς τῆς ἀνίσου μεταχειρίσεως τῶν παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ καταργηθῇ. Τὸ προβάδισμα πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὴν τεχνικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν. Τὸ μέγα ἄνοιγμα μεταξὺ κλασσικῆς καὶ τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως πρέπει νὰ μειωθῇ. Νὰ συμπλησιάσουν τὰ ἄκρα. Χωρὶς νὰ ὑποτιμηθῇ ἡ κλασσικὴ παιδεία, ὀφείλει νὰ περιορισθῇ ἡ ὑπερτροφικὴ ἀνάπτυξίς της. Ἀντὶ τῶν πολλῶν Σχολείων Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, θὰ ἔφθανον ὀλίγα κλασσικὰ Γυμνάσια, εἰς τὰ ὁποῖα, καλῶς λειτουργοῦντα, ὑπὸ ἀρίστους καὶ ἐμπνευσμένους καθηγητάς, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπαιδευθοῦν οἱ νέοι, ὄχι ὅλοι οἱ νέοι, ἀλλὰ οἱ νέοι οἱ διακρινόμενοι διὰ τὰς θεωρητικὰς κλίσεις καὶ ἐπιδόσεις των. Τὰ ὑπόλοιπα σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως νὰ κλεισθοῦν. Καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν νὰ λειτουργήσουν Σχολαὶ τεχνικαὶ καὶ ἐπαγγελματικαί, ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἑκάστου τόπου. Νὰ λειτουργήσουν Σχολαὶ γεωργικαί, Σχολαὶ ξυλουργῶν καὶ ἐπιπλοποιῶν, Σχολαὶ σιδηρουργῶν, Σχολαὶ οἰκοδόμων, Σχολαὶ ἠλεκτρολόγων καὶ ὑδραυλικῶν, Σχολαὶ ἁλιείας, Σχολαὶ ναυτικῶν, Σχολαὶ τυπογράφων, Σχολαὶ ραπτῶν, Σχολαὶ ὑποδηματοποιῶν, Σχολαὶ μαγείρων, Σχολαί... Νὰ εἶνε δὲ ὅλαι αἱ Σχολαὶ ἐφωδιασμέναι μὲ ὅλα τὰ μέσα πρὸς πρακτικὴν ἐξάσκησιν τῶν διαφόρων τεχνῶν καὶ ἐπαγγελμάτων. Οἱ δὲ μαθητευόμενοι νὰ ζοῦν κοινοβιακῶς διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ συναισθήματος τῆς ἀδελφότητος.

Τὸ μεγαλειῶδες αὐτὸ πρόγραμμα τῆς ἀναπτύξεως Τεχνικῆς Ἐκπαιδεύσεως προσκρούει βεβαίως καὶ εἰς ἄλλα ἐμπόδια, ἀλλὰ προπαντὸς προσκρούει εἰς τὴν ἐξεύρεσιν προσώπων καταλλήλων διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἔχομεν 40 χιλιάδας περίπου διδασκάλων καὶ καθηγητῶν θεωρητικῶν μαθημάτων, ἀλλὰ ποῦ διδάσκαλοι καὶ καθηγηταὶ ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει ἱκανοὶ νὰ ἀναλάβουν τὴν τεχνικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἑλληνοπαίδων ; Μᾶς ἔφαγεν ὁ βερμπαλισμός. Ἡ πρᾶξις ἐγκατελείφθη. Ἡ τέχνη κατέπεσεν εἰς τὴν χώραν μας, εἰς μίαν χώραν, ἡ ὁποία ἄλλοτε εἶχεν ὄχι μόνον τὰ σκῆπτρα τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ σκῆπτρα τῶν τεχνῶν. Καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀκόμη οἱ Ἕλληνες διέπρεπον εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐνίκων τοὺς βαρβάρους. Περίφημοι ἦσαν αἱ συντεχνίαι των. Ἔξοχα δείγματα τέχνης των, κεραμευτικῆς, γλυπτικῆς, ξυλογλυπτικῆς, ὑφαντουργικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς διασώζονται μέχρι σήμερον. Πρὸ καιροῦ εἰς ἀνασκαφάς, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο εἰς τὴν περιφέρειαν Χερσῶνος τῆς Ρωσίας, ἀνεκάλυψαν ἔξοχα ἔργα χειροτεχνίας Ἑλληνικῆς προελεύσεως. Παντοῦ εἶχον διάδοσιν τὰ προϊόντα τῶν Ἑλλήνων τεχνητῶν. Ἐθεωροῦντο τὰ πρῶτα. Ποῦ σήμερον ἐπιμέλεια καὶ ζῆλος ; Ποῦ βραβεῖα καὶ ἄμιλλα διὰ τὴν πρόοδον ; Μᾶς νικοῦν κατὰ κράτος ἄλλοι λαοί, οἱ ὁποῖοι τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς τέχνης ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ν' ἀνθίσουν καὶ πάλιν αἱ τέχναι

Ἂς ἀνθίσουν καὶ πάλιν εἰς τὸν τόπον μας αἱ τέχναι. Ἂς καλλιεργηθῇ ἐπιστημόνως ἡ γῆ τῶν πατέρων μας, ἡ ποτισμένη μὲ αἵματα καὶ δάκρυα. Ἂς καλλιεργηθῇ μέχρι τελευταίας σπιθαμῆς. Ἂς τινάξουν καὶ οἱ βράχοι μας ρόδα. Ἂς γίνῃ ἀρίστη ἐκμετάλλευσις ὅλου τοῦ χερσαίου καὶ ἐναλίου πλούτου τῆς Πατρίδος. Ὑπάρχει πολὺς πλοῦτος ἀνεκμετάλλευτος. Ἂς τὸ ἐπα-

184

ναλάβωμεν: Θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ διπλάσιος πληθυσμὸς εὐτυχής, καὶ τὰ παιδιὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ τρώγουν πικρὸν ἄρτον εἰς τὰ ξένα.

Ὁ Χριστός, ὁ πρῶτος ἐργάτης τῆς Χριστιανωσύνης, ὁ ἁγιάσας τὴν ἐργασίαν ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ τῆς Ναζαρέτ, θὰ εὐλογήσῃ ἀσφαλῶς πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς κατεύθυνσιν τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων τῆς Ἑλλάδος.